

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Sampolahti, Timo; Laitila, Aarno

Title: Pelin käsitteestä ja sen vaikutushistoriasta perheterapiassa

Year: 2021

Version: Published version

Copyright: © 2021 Suomen perheterapiayhdistys ry

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Sampolahti, T., & Laitila, A. (2021). Pelin käsitteestä ja sen vaikutushistoriasta perheterapiassa. *Perhe- ja pariterapialehti*, 37(1), 22-41.

<https://perhejarapiterapialehti.journal.fi/article/view/137019>

Pelin käsitteestä ja sen vaikutushistoriasta perheterapiassa

vertaisarvioitu artikkeli

Timo Sampolahti, FT,
TM,
kouluttajapsykoterapeutti
(perheterapia),
integratiivinen
psykoterapeutti (JyU),
yksityinen psykoterapeutti

Aarno Laitila, FT
(psykologia), dosentti,
kouluttajapsykoterapeutti,
yliopistonlehtori,
Jyväskylän yliopisto,
Psykologian laitos

Tiivistelmä: Artikkelimme on ensimmäinen osa kaksiosaisesta artikkelikokonaisuudesta, jossa tarkastelemme perheterapian aate- ja tiedehistoriaa pelin käsitteen ja siitä implisiittisesti esitettyjen tulkintojen kautta. Vaikka pelin käsite ei tällä hetkellä olekaan perheterapeuttisen ajattelun keskiössä, se on ollut yksi niistä heuristisista mielikuvista, jotka ovat muovanneet systeemisen perheterapian kehitystä 1950-luvulta lähtien. Tämä muovaaminen on tapahtunut aluksi eksplisiittisesti. Myöhemmin pelin erilaiset ulottuvuudet ovat olleet nähtävissä osana sitä maaperää, josta perheterapia on myöhemminkin versonut, ja mistä se on ammentanut kasvuvoimaa. Luonnollisesti tämä maaperä sisältää ja on sisältänyt paljon muunkin-laisia aineksia, mutta meidän artikkelimme näkökulma rajoittuu pelin käsitteeseen ja sen erilaisiin tulkintoihin. Käytämme käsitettä peli sen laajassa merkityksessä. Liitämme siihen sekä pelin että leikin ulottuvuuksia samaan tapaan kuin esimerkiksi saksan kielessä käytetään *spielen*-verbiä ja italian kielessä *giocare*-verbiä. Meille on tärkeää sekä peliin että leikkiin sisältyvä ajatus uudenlaisesta todellisuudesta, jossa on sekä sääntöjä, strategioita että erilaisia pelaamisen ja leikin kokemuksia. Ensimmäinen artikkelimme tarkastelee perheterapian ilmiöitä sen synnystä 1950-luvulla funktionalistisen välinäytöksen kautta perheterapiassa tapahtuneeseen kielelliseen käännteeseen 1980-luvun puolivälissä. Osoitamme, miten perheterapian sisäistä kehitystä voidaan tulkita myös eräänä kunkin aikakauden idiosynkraattisen ajattelu- ja ymmärtämistapojen ilmentymänä. Tästä näkökulmasta perheterapian kehitys *vain itsessään tai osana psykoterapioita* antaa varsin pinnallisen kuvan perheterapeuttisen ajattelun kehityksestä ja sen aate- ja tiedehistoriallisista kytkennöistä.

Avainsanat: perheterapian historia, Gregory Bateson, Talcott Parsons, peli, strukturalismi

Sekä psykologia että perheterapia ovat historiallisesti aina olleet oppialoja, jotka ovat aktiivisesti lainanneet käsitteitä, filosofioita ja metodologioita muilta tieteenaloilta. Näin osaksi perheterapiaa ovat tulleet esimerkiksi käsitteet peli, systeemi ja kybernetiikka. Samoin osaksi perheterapian itseymmärrystä on tullut postmoderni, konstruktivismi, sosiaalinen konstruktionismi ja dialogisuus. Uudet käsitteet ja ajattelumuodot ovat sekä helpottaneet vuorovaikutusilmiöiden käsitteellistämistä että johtaneet ainakin kahdenlaisiin ongelmiin. Vaihtuvat käsitteet ja käsitteelliset avaruudet ovat synnyttäneet oppialalle tyypillistä katkoksittaista kehitystä ja vaikeuttaneet tiedon kumulatiivista kasvua (Arocha 2019). Thomas Kuhniin (1962/1994)) viitaten Marvin Goldfried (2019) on tulkinnut tilanteen osoittavan, että sekä psykiatria yleisesti että psyko- ja perheterapia erityisesti ovat olleet kehityksessään esiparadigmaattisessa vaiheessa. Tälle vaiheelle on tyypillistä tieteenalalle yhteisen käsitteellisen ja metodologisen perustan puuttuminen ja kumulatiivisen tiedonkasvun mahdottomuus. Perheterapiassa ei voidakaan puhua tieteellisistä vallankumouksista Kuhnin tarkoittamassa mielessä (Kuhn 1962/1994). Mikään paradigma ei ole koskaan saanut sellaista asemaa, että voitaisiin oikeutetusti puhua normaalitieteestä.

Toinen ongelma liittyy käsitteelliseen epätarkkuuteen: Perheterapeuttisissa teorioissa tuotiin erityisesti 1960–1980-luvuilla usein esiin uusia teoreettisia käsitteitä, joiden asema, luonne ja vaikutushistoria jäivät epäselviksi. Tähän perheterapialle tyypilliseen kehitykseen ovat vaikuttaneet paitsi poliittistaloudelliseen terapeuttisten koulukuntien brändäykseen liittyvät pyrkimykset, myös psykoterapioiden välistä integraatiota tavoittelevan liikkeen keskittyminen tekniseen eklektismiin ja siihen liittyvä eräänlainen teoreettinen laiskuus (Lazarus 1967; Goldfried, Pachankis & Bell 2019; Valkonen 2012). Oikeastaan vasta moderni psykoterapian tuloksellisuustutkimus on luonut pohjaa myös teoreettisesti kunnianhimoisemmalle integratiiviselle kehitykselle. Kuitenkin edelleen pari- ja perheterapiassa esiintyy ajoittain ilmiöitä, joissa pyritään voimistamaan koulukuntaista kehitystä ja pitämään kiinni käsitteellisestä idiosynkrasiasta.

Nämä termit saattavat muistuttaa käsitteitä, joilla pyritään viittaamaan joihinkin ilmiöihin psykoterapiatapahtumassa. Ikään kuin ne olisivat nimiä entiteeteille, joita psykoterapeuttisissa prosesseissa voidaan ja pyritään havaitsemaan. Kuitenkaan ne eivät selvästikään ole tällaisia *ostensiivisia käsitteitä*. Toisaalta ne muistuttavat käsitteitä, jotka eivät ainoastaan kuvaa, vaan myös luovat todellisuutta. Tällaiset *todellisuutta konstruoivat käsitteet* eivät ole viattomia eivätkä naiiveja. Ne muovaavat muuten inhimillisen havaitsemiskyvyn ulkopuolelle jäävää todellisuutta sellaiseen muotoon, että se tulee ihmisen havainto- ja ajatteluapparaatille havaittavaksi. Tämä on tunnetusti myös Immanuel Kantin (Kant 1787/2016) epistemologisen kritiikin ydin: Maailma sellaisena kuin me sen tunnemme, on tulosta käsitteellisestä muokkautumisesta. Maailmaa sellaisena, kuin se olisi ilman inhimillisiä havaintomuotoja, ei ole meille olemassa. Voidaan puhua siis myös käsitteiden *konstruktionistisesta funktiosta*.

Sosiaalinen konstruktionismi naturalisoi Kantin kritiikin siten, että sosiaalisen todellisuuden käsitteellinen muokkautuminen tulee havaittavaksi. Sosiaalisen konstruktionismin perusoivallushan oli, että maailma konstituoituu inhimillisessä yhteistoiminnassa. Sitä ei ole olemassa valmiina käsitteistä ja käsitteellisestä rakenteesta riippumatta. Tässä prosessissa ei myöskään tavoitella totuutta ainakaan siinä mielessä, että lopputulos olisi ajasta, paikasta ja kulloisistakin sosiaalisista konventioista riippumaton. Tämä muokkautumisprosessi on sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta transparentti, joten sekä sitä että sen ehtoja ja edellytyksiä voidaan myös empiirisesti tutkia. Mutta nämä nyt puheena olevat käsitteet eivät selvästikään ole myöskään tällaisia työkaluja, joita terapeutin *bricoleur* käyttää muovatessaan sosiaalista todellisuutta. Claude Lèvi-Strauss käytti käsitettä teoksessaan *La pensée sauvage* (Lèvi-Strauss 1962/1966). Hän pyrkii kuvaamaan sillä myyttien rakentamista, jossa käsillä ja omassa kokemuspiirissä olevien asioiden avulla pyritään luomaan mytologisia rakenteita, jotka tekevät ympäröivän maailman ymmärrettäväksi ja siihen sovittautumisen mahdolliseksi. Sosiaalinen konstruktionismi lähestyy käsitteiden käyttöä samasta näkökulmasta, jossa korostetaan sanojen ja käsitteiden käyttöä osana tarkoituksenmukaisen ja paikallisesti mielekkään sosiaalisen todellisuuden rakentamista ja rakentamista. Nyt puheena olevat käsitteet ovat kuitenkin liian abstrakteja ja niiden suhde käsillä olevaan todellisuuteen on liian kompleksinen, jotta ne voisivat olla tällaisia Levi-Straussin tarkoittamia rakennuspalikoita.

Vertaus talon rakentamisesta havainnollistaa näiden vaikeasti tulkittavien käsitteiden luonnetta. Ne eivät ole konkreettisia työkaluja, joilla taloa rakennetaan, eivätkä ne myöskään ole konkreettisia arkkitehdin tai työnjohtajan tekemiä suunnitelmia talon rakentamiseksi. Sen sijaan nämä käsitteet viittaavat siihen ei-materiaaliseen ja mielen sisäiseen visioon, joka arkkitehdillä on siitä, minkälaiseen prosessiin ja minkälaisen talon rakentamiseen ollaan ryhtymässä. Sellaisina nyt puheena olevat käsitteet ohjaavat ja määrittelevät, sitä minkälaisen suunnitelmien ja työskentelyohjeiden varassa talon rakentaminen konkreettisesti tapahtuu.

Nämä käsitteet ovat metaforia, vaikka niitä ei aina selvästikään tunnisteta sellaisiksi. Kuten esimerkiksi George Lakoff ja Mark Johnson (Lakoff & Johnson 1980/2003; Lakoff 1996) ovat osoittaneet, metaforat paitsi pyrkivät kiinnittämään huomiotamme tiettyihin todellisuuden puoliin, ne ovat myös taipuvaisia ohjaamaan ajatteluamme sellaisilla tavoilla, joista meidän on vaikeaa olla itse tietoisia. Tällaisia perheterapeuttista ajattelua ohjaavia metaforia ovat olleet esimerkiksi peli, systeemi, rakenne, reflektiivisyys ja dialogisuus. Nämä metaforat ovat saaneet perheterapian oppihistoriassa juuri tietynlaisia tulkintoja, ja nämä tulkinnat ovat puolestaan muokanneet perheterapeuttista ajattelua ja käytäntöä juuri tietynlaisiksi. Tarkastelemme tässä artikkelissa yhtä tällaista käsitettä, ”peliä”. Osoitamme, minkälaiset tämän metaforan tulkinnalliset mahdollisuudet perheterapian oppihistoria on omaksunut ja mitkä ohittanut, ja miksi.

Olemme valinneet tarkastelukulmaksemme pelistä käydyt keskustelut ja pelin vaikutushistorian perheterapiassa. Vaikka pelillä ei olekaan tämänhetkisessä perheterapeuttisessa diskurssissa keskeistä asemaa, pidämme valintaamme perusteltuna muista syistä: Peli on käsite, joka oli historiallisesti muokkaamassa systeemistä perheterapiaa sellaiseksi, millaisena me sen nykyisin tunnemme. Peli on myös toiminut Lakoffin ja Johnsonin viittaamalla tavalla ohjaavana metaforana. Se on implisiittisesti muokannut perheterapeuttisia käytäntöjä ja teorioita tavoilla, joista emme itse perheterapeutteina ole aina olleet tietoisia. Tässä mielessä se valottaa niitä mekanismeja, miten käyttämämme abstraktit käsitteet ja puhettavat muovaavat tietämättämme oppialamme praksista, teorioita ja myös tutkimusta. Koska metaforana peli ja leikki viittaavat joihinkin niistä tavoista, joilla ymmärrämme näitä ilmiöitä, myös pelin ymmärtäminen itsessään ja siihen kohdistunut tutkimus ovat merkityksellisiä pelimetaphoran käytön ymmärtämiseksi. Peliin kohdistuva tutkimus on perinteisesti jakautunut kahteen erilaiseen näkökulmaan. Toisaalta pelejä on tarkasteltu kulttuurihistoriallisina artefakteina ja toisaalta taas matemaattislogisina ongelmina.

Peli ja leikki kulttuurin leikkiaineen ilmentäjinä

Kulttuurisen leikitutkimuksen lähtökohtana on oletamus, että pelit ja leikit liittyvät elimellisesti kulttuurin rakentumiseen ja dynamiikkaan. Tällaisen pelitutkimuksen alullepanijoina voidaan pitää Johan Huizingaa (1872–1945) ja Roger Calloisia (1913–1978). Heidän näkökulmastaan pelien ja pelaamisen synty liittyy välttämättömänä osana sivilisaatioiden kehittymiseen. Peleille on tyypillistä ja väistämätöntäkin ajatus ja mahdollisuus vaihtoehtoisten todellisuuksien luomiseen. Huizinga on kuvannut tätä todellisuutta, johon pelaajat uppoutuvat mukaan, pelin ”taikapiirinä” (Callois 1958/1961; Huizinga 1938/1984).

Taikapiirillä voidaan ajatella olevan paitsi puhtaasti leikillinen funktio myös yhteiskunnallisia jännitteitä purkava ja niitä miedontava tehtävä. Taikapiiri voidaan myös nähdä monenlaisia kulttuurisia konventioita ja prosesseja määrittävänä tekijänä. Esimerkiksi Mika Waltarin romaanissa *Sinuhe egyptiläinen* (1945/1978) ns. väärän kuninkaan päivä eräänlaisena julmana leikkinä lieventää väliaikaisesti hierarkkisen yhteiskunnan jännitteitä. Ihmiselle ominainen kyky kuvitella vaihtoehtoisia todellisuuksia läpäisee koko kulttuurin ja siinä todellistuvat inhimilliset vuorovaikutusmuodot. Leikin ja pelin olemassaolo, mahdollisuus taikapiiriin, rakentuu ihmisen psykologisessa kehityksessä jo varhain ja on käytössä monissa sosiaalisissa ja funktionaalisissa käytännöissä, jotka ovat kehittyneet jo varsin kauas lasten leikeistä. Esimerkiksi Donald Winnicott (1953) on tarkastellut leikkiä nimenomaan ihmisen varhaisen psykologisen kehityksen näkökulmasta. Hänen tarkastelussaan taikapiirin mahdollisuus perustuu

ihmisen jo varhain kehittyneeseen kykyyn transitionaaliseen kokemiseen. Transitionaalinen kokemus ja taikapiiri ovat paitsi keskeisiä leikin ja pelin ominaisuuksia, myös se perusta, jolle ihmisen eksistenssi keskeisesti perustuu: "On the basis of play is built the whole of man's experiential existence" (Winnicott 1971).

Näin ymmärretty *taikapiiri* voi myös vääristyä ja myrkyttyä. Edward Albein (1961) näytelmässä *Kuka pelkäisi Virginia Woolfia* kuvataan katkeroitunutta parisuhteen vuorovaikutusta pelinä, joka kätkee todellisuuden ja sen salaisuudet, joita pelaajat kieltäytyvät näkemästä. Mutta se sisältää myös lupauksen todellisuuden kohtaamisen mahdollisuudesta. Teoriassa peli on mahdollista lopettaa ja taikapiiristä on mahdollista astua ulos. Albein näytelmää voikin tarkastella leikin lopettamisen kuvauksena. Siinä tulee riipaisevalla tavalla nähtäväksi, kuinka pitkään jatkunut taikapiiri on lumonnut pelaajat ja kuinka vaikeaa siitä on poistua. Se tulee mahdolliseksi vasta kun pariskunnan, Georgen ja Marthan, luokse tulee vieras pariskunta, joka läsnäolollaan "makes a difference, which makes a difference" (Bateson 1972/2001). Heidän läsnäolonsa pakottaa Georgen ja Marthan eksplikoimaan peliä tarkemmin. Sekä pelin säännöt että yksilölliset strategiat tulevat nähtäviksi, kun peliä täytyy tehdä vieraille ymmärrettäväksi. Samalla vieraat, Nick ja Honey, tulevat vietelleyksi mukaan pelin taikapiiriin.

Martha kertoo yllättyneelle Nickille suhteestaan Georgeen ja siitä vuorovaikutuspelistä, jota he pelaavat:

Martha: On ollut vain yksi mies, joka on tehnyt minut onnelliseksi...George, joka on tuolla jossain pimeässä...George, joka on minulle hyvä, ja ketä minä herjaan. Joka ymmärtää minua ja kenet minä työnnän pois. Joka saa minut nauramaan, mutta minkä minä tukehdutan takaisin kurkkuuni. Joka pitää minua öisin – se tuntuu niin lämpimältä. Ja jota minä puren niin, että veri virtaa. Joka oppii pelaamaan pelimme yhtä nopeasti kuin minä pystyn muuttamaan sääntöjä. Joka tekee minut iloiseksi ja minä en halua olla iloinen...ja kyllä minä haluan olla iloinen.

George ja Martha: surullista, surullista, surullista. (Albee 1962/2001). Suom. tekijä.

Näytelmää voidaan tulkita kulttuurisen leikkitutkimuksen näkökulmasta siten, että siinä leikitellään Huizingan (1938/1984) taikapiirin käsitteellä. Sen välityksellä leikillä ja pelillä on kyky kätkeä ja liudentaa sosiaalisia jännitteitä, mutta samalla itse pelistä voi tulla tuhoavampaa kuin siitä todellisuudesta, jota se pyrkii kätkemään, tekemään hallittavammaksi tai saamaan otteeseensa. Silloin se ei toteuta niitä tehtäviä, joita taikapiirillä, astumisella vaihtoehtoihin todellisuuksiin, on. Kysymykseksi tuleekin nyt, milloin ja millä ehdoilla pelaamisen lopettaminen tai pelin sääntöjen muuttaminen tulevat mahdollisiksi. Miten taikapiiristä voi poistua? Näytelmässä sen tekee mahdolliseksi vuorovaikutus *vieraiden* kanssa. Loppukohtauksessa Martha ja George uskaltautuvat

seisahtumaan totuuden eteen. Näytelmässä pelin lopettaminen tulee mahdolliseksi, kun Martha tunnustaa oman kauhunsa pelin jatkamisen suhteen ja George näkee aavistuksen mahdollisuudesta rakentaa uutta elämää kohdatun todellisuuden varaan.

Ihmisten välisistä vuorovaikutuspeleistä tulee näin varsinaisen leikin ja pelien lisäksi osa sitä kulttuurin leikkiainesta, jota kulttuurinen pelin ja leikin tutkimus voi tarkastella. Albeen näytelmässä Marthan ja Georgen välinen myrkyllinen vuorovaikutuspeli on sairas muunnelma niistä peleistä, leikeistä ja niihin sisältyvistä mahdollisuuksista, joita erityisesti lasten leikit ja pelit edustavat. Samalla se ilmentää, miten kulttuurin leikkiaine on tunnistettavissa myös muualla ja muussa vuorovaikutuksessa kuin vain varsinaisissa peleissä ja leikeissä. Tällaisessa tarkastelussa korostuu leikkiaineen syvästi humaani ja inhimillisen elämän perustuksiin ulottuva merkitys. Perheterapiaa olisi hyvin voitu tarkastella pelaamisen kulttuurisesta tulkinnasta käsin. Se olisi johtanut erilaisten vuorovaikutuksen puolien korostumiseen kuin todellisuudessa tapahtui.

Perheissä pelattavien vuorovaikutuspelien humaani tulkinta jäi kuitenkin tapahtumatta, kun pelejä alettiin tarkastella matemaattisina ja kyberneettisinä ongelmina. Ne mahdollistivat perheen vuorovaikutuksen tarkastelemisen kokonaisuutena, joka oli sääntöjen ja strategioiden määrittelemää. Tässä mielessä syntynyt uusi tarkastelutapa vapautti perheterapian varhaisempien terapeuttien näkemysten yksilökeskeisyydestä. Toteutunut kehitys oli toisin sanoen edellytys sille, ette perheterapiassa opittiin vähitellen tarkastelemaan perheen jäsenten toimintaa ja kokemusta osana yksilöä laajempaa systeemistä kokonaisuutta. Se toisin sanoen mahdollisti modernin perheterapian synnyn. Mutta samaan aikaan tämä uusi paradigmaattinen lähestymistapa kuljetti perheterapeuttiseen ajatteluun aineksia, jotka alkoivat muovata perheterapioita vallitsevan kulttuurisen eetoksen mukaisesti.

Pelit matemaattisina ongelmina

Pelejä on tarkasteltu myös matemaattisten todennäköisyyksien ja strategisten valintojen näkökulmasta (Gibbons 1992; Gross 1987/1995; Neumann & Morgenstern 1944/1953). Erityisesti erilaiset raha- ja uhkapelit ovat olleet tämän kaltaisen tutkimuksen kohteina. Useimmille varhaisille peliteorian sovellutuksille on tyypillistä, että niissä oletetaan pelaajien olevan äärettömän älykkäitä ja häikäilemättömiä. Toisin sanoen peliteorian malleissa luodaan eräänlainen keinotodellisuus, jonka avulla pyritään valottamaan joitain inhimillisen kanssakäymisen puolia voimakkaasti pelkistetyissä tilanteissa. Peliteorian pelaajia ei itse asiassa ole syytä pitää ihmisinä sanan tavanomaisessa mielessä, vaan pikemminkin teoreettisina agenteina. Näiden mallien hypoteettisuus vaikeuttaa luonnollisesti niiden käyttöä inhimillisen vuorovaikutuksen *kokonaisuuden* ymmärtämiseen.

Varhaiselle matemaattiselle peliteorialle on myös tyypillistä, että siinä tarkastellaan *ainoastaan* rationaalistastrategista päätöksentekoa. Se merkitsee sitä, että kun peliteoriaa käytetään perheen vuorovaikutuksen kuvaamiseen, silloin lähes väistämättä tarkasteluun lomittuu uskomus, että perheiden toiminta on pelin sääntöjen näkökulmasta rationaalista. Tällainen näkökulma voidaan tietenkin perustellusti valita, mutta silloin on syytä huomata, että se sisältää aivan tietynlaisen käsityksen ihmisen mielen olemuksesta, rakentumisesta ja ihmisten yhteiselämästä. Tämä tulkinta on altis samoille vaikeuksille, joihin jo Platonista alkaen on jouduttu akrasian ongelman ratkaisemisessa, jos ihmisen mielen kompleksista ja ristiriitaista luonnetta ei oteta huomioon (Sampolahti & Laitila 2020). Kun pelaamista tarkastellaan peliteoreettisesta näkökulmasta, pelaamisen humaani perusta ja sen arvo itsessään ei tule näkyviin. Pelaaminen näyttäytyy kontekstina, jossa ihmisen välineellinen järki Martin Heideggerin (1959/2005), Max Horkheimerin (1947/2008) ja Theodor W. Adornon (Horkheimer & Adorno 1944/2008) tarkoittamassa mielessä pyrkii maksimoimaan pelaajan yksilöllisen hyödyn. Kun peliteoriaa on sovellettu ihmisten välisen yhteistoiminnan tarkasteluun, ei ole pelkästään hyödynnetty pelitutkimuksen tuloksia, vaan samalla näihin peliteorian sovellutuksiin on kulkeutunut peliteoriaan sisältyviä olettamuksia ihmisen ihmisyyden ja inhimillisen kanssakäymisen luonteesta. Silloin pelaaminen ei näyttäydy pelin ja leikin alkuperäisessä humanissa ja kulttuurisessa kontekstissa, vaan osana ihmiselle mahdollista laskennallista ja hyötyä maksimoivaa maailmasuhdetta. Kuten myöhemmin tulemme näkemään, psykoterapian käsittämisessä tämä on johtanut ajattelutapoihin, joissa korostuvat psykoterapia tietämisenä, vallankäyttönä ja manipulaationa.

Peliteorian peleistä milanolaisiin perhepeleihin

Kun inhimillistä vuorovaikutusta on tarkasteltu pelin ja pelaamisen näkökulmasta, leikki- ja pelitutkimuksen kahdesta perinteestä on ollut käytössä lähinnä matemaattiseen orientaatioon perustuvien peliteorioiden suuntaus. Kulttuurinen leikkitutkimus ei ole löytänyt tietään metatasoksi osaksi perheterapeuttista tutkimusta ja ajattelua. Se oli alusta asti ollut osana perheterapeuttista praksista, mutta teoreettisena abstraktiona leikki jäi matemaattisten peliteorioiden jalkoihin. Leikki oli jo aiemmin löytänyt tiensä osaksi lasten yksilöterapioiden teoriaa ja käytäntöä, mutta nämä pohdiskelut kulkeutuivat vain vaivoin osaksi perheterapian *teoriaa*. Tämä on johtanut siihen, että perheterapiassa on oltu erityisen kiinnostuneita nimenomaan pelien säännöistä - ei niinkään pelaamisen ja leikin vuorovaikutuksellisista, eksistentiaalisista ja vallankumouksellisista ulottuvuuksista. Sen sijaan perheterapiassa pelimetäforalla on pyritty kuvaamaan perheen sisäisen vuorovaikutuksen kokonaisuutta implisiittisten sääntöjen ohjaamana toimintana (Boscolo, Cecchin, Hoffman & Penn 1987).

Peliteorian hyödyntäminen perheterapiassa on tapahtunut kahdessa erilaisessa vaiheessa. Se vaikutti ensimmäisen kerran osana perheterapian syntyprosessia 1950-luvulla ja toisen kerran 1980-luvun lopulla, kun Mara Selvini Palazzolin toinen työryhmä tutki mahdollisuuksia ymmärtää nuorten psykoottista ja anorektista oireilua perheessä tapahtuvan vuorovaikutuksellisen pelin lopputuloksena. Toisin sanoen peliteoria on kulkeutunut osaksi perheterapiaa aina silloin, kun peliteorian tutkimus oli yleisestikin kaikkein aktiivisinta. Matemaattisesti orientoituneesta peliteoriasta muodostui vähitellen perheterapian prokrusteen vuode, joka mahdollisti kyllä teoreettista tutkimusta, perheiden vuorovaikutuksen havainnointia ja kliinisten innovaatioiden syntyä, mutta ei varsinaista psykoterapian vuorovaikutuksellisen tilanteen mikroanalyyttistä tutkimusta. Voidaan sanoa, että vaikka Milanon työryhmissä tehtiinkin vuorovaikutustapahtumien tutkimusta, se ei ollut luonteeltaan aineistolähtöistä vaan teorialähtöistä tutkimusta. Sitä hallitsi näkemys pelistä ja sen säännöistä, jotka manifestoituivat perheiden vuorovaikutuksessa.

Vaikka peliteoriaa pyrittiinkin perheterapiassa hyödyntämään, pelin käsitettä itsessään ei ole perheterapiassa varsinaisesti määritelty, vaan sen käytöllä on ollut *referentiaalinen funktio*. Se on viitannut joihinkin terapeuttisen kokemuksen puoliin - joko terapeuttien tai perheen näkökulmasta. Pelin käsitteellä voidaan viitata perheterapeuttiseen tapahtumiseen kolmella erilaisella tavalla: Ensinnäkin voidaan ajatella, että pelimetafora viittaa vain joihinkin tiettyihin perheterapian puoliin. Toiseksi voidaan ajatella, että pelimetafora on epistemologinen työkalu, jota tarvitaan, jotta perheen ja perheterapiatapahtuman vuorovaikutus voi näyttäytyä meille mielekkäänä ja merkityksellisenä kokonaisuutena. Kolmanneksi voidaan myös ajatella, että perheen tai perheterapian vuorovaikutus *on* olemuksellisesti sellainen, että sitä voidaan kuvailla pelinä.

On siis eri asia väittää, että perheterapia on peli, kuin väittää, että perheterapia muistuttaa peliä tietyissä suhteissa tai että peli on käsitteellinen instrumentti, joka synnyttää ymmärrystä ja merkityksellisyyttä. Vastaavasti on eri asia esittää, että perheen vuorovaikutus *on* systeemi kuin esittää, että se muistuttaa systeemiä jollain tavalla tai jostain tietystä näkökulmasta. Toisin sanoen perheterapian heuristiset mielikuvat ovat joko osa perheterapian *retoriikkaa, epistemologiaa tai ontologiaa*. Perheterapian syntyvaiheessa pelimetaforan merkitys liittyi ajatukseen, että perheen vuorovaikutusta voidaan ontologisessa mielessä lähestyä pelinä. Ajateltiin, että pelinomaisuus on perheen vuorovaikutuksen reaalin ominaisuus. Näin se teki mahdolliseksi perheiden monitoimijaisen perusluonteen käsittämisen heuristisella ja hedelmällisellä tavalla eräänä ensimmäisenä systemisen toiminnan jäsentymisen kuvauksena. Toisin sanoen ajatus pelistä vapautti tutkijat ja terapeutit siitä Prokrusteen vuoteesta, jossa perhettä voitiin tarkastella *vain* yksittäisten perheenjäsenten toimintaan palautuvana järjestelmänä. Peli käsite avasi perheyhteisön systemiset emergentit ominaisuudet tutkimukselle ja terapeuttiselle vaikuttamiselle. Myöhemmissä perheterapeuttisen ajattelun vaiheissa peli

menetti ontologisen merkityksensä ja siitä muotoutui ensin epistemologinen ja sitten retorinen käsite.

Lakoffin ja Johnsonin (1980/2003) oivallus kuitenkin oli, että riippumatta siitä käytämmekö metaforia *eksplisiittisesti* retorisessa, epistemologisessa tai ontologisessa merkityksessä, ne joka tapauksessa ohjaavat ajatteluamme tavoilla, joista vain harvoin olemme tietoisia. Tässä mielessä metaforan vaikutus muistuttaa milanolaisen perheterapian käsitystä paradoksaalisen intervention vaikuttamisen tavasta. Klassisessa milanolaisuudessaan ajateltiin, että perheelle istunnon lopussa annettu palaute jäi perheessä vaikuttamaan täysin riippumatta siitä, mitä perheen jäsenet siitä ajattelivat. Palaute on kuin metafora Lakoffin ja Johnsonin tarkoittamassa mielessä, joka tekee muokkaus- ja muutostyötään perheen vuorovaikutuksessa, vaikka perheen jäsenet eivät olisikaan prosessista tietoisia. Samalla tavalla pelin käsite on pinnan alaisesti muovannut perheterapeuttista ajattelua suuntiin, joita emme aina ole ymmärtäneet.

Perheiden vuorovaikutusta tutkittaessa tilanne oli käänteinen verrattuna varhaisen peliteorian esimerkkitapauksiin. Nyt ei tunnettu niitä sääntöjä, jotka tilannetta määrittelevät. Ne pyrittiin päättämään perheen havaittavissa olevasta vuorovaikutuksesta. Terapeuttisesta näkökulmasta tavoitteena ei ollut myöskään ainoastaan näiden ei-artikuloitujen sääntöjen päättelyminen, vaan myös niiden muuttaminen siten, että perheenjäsenten rationaaliset strategiat olisivat voineet muokkautua vähemmän destruktiivisiksi. Perheterapiassa vakiintuneen puhutavan mukaisesti pyrittiin toisen asteen muutokseen havaittavissa olevan ensimmäisen asteen muutoksen lisäksi (von Foerster 1974/1995). Siinä missä peliteoriassa annettuina ehtoina olivat säännöt, perheterapiassa annettuina olivat eräässä mielessä strategiat. Tällaisen perheterapian esimerkki *par excellence* on Milanon työryhmän klassisen kauden perheterapia sellaisena kuin se esiintyy erityisesti teoksessa *Paradox and counterparadox* (Selvini Palazzoli ym. 1978). Tällöin systeemissä perheterapiassa tarkasteltiin perheen vuorovaikutusta rationaalisena säännön seuraamisena. Kysymykset inhimillisen toiminnan *peruuttamattomasta* irrationaalisuudesta ja ristiriitaisuudesta tai perheenjäsenten yksilöllisistä strategioista eivät olleet ajankohtaisia. Milanolainen perheterapia pyrki sen sijaan palauttamaan irrationaaliselta vaikuttaneen käyttäytymisen järjen hallintaan. Irrationaalisuus oli toisin sanoen seurausta havaitsijoiden valitsemasta näkökulmasta. Sitä ei ollut olemassa itsessään. Kuten Watzlawick, Beavin ja Jackson totesivat jo vuonna 1967 kymmenen vuotta ennen *Paradox and Counterparadox* -kirjan julkaisemista:

”The symptom may then show itself as a constraint, as a rule of their particular interactional game rather than the outcome of an unresolved conflict between hypothesized intrapsychic forces.” (Watzlawick, Beavin Bavelas & Jackson 1967, 45) Myöskään ihmisen toiminnalle tyypillinen merkitysten ulottuvuus ei löytänyt paikkaansa tarkastelusta, jossa vuorovaikutusta analysoitiin pelinä. Destruktiivisimminkin toimiva perhe miellettiin

kokonaisuudeksi, joka toimii tarkoituksenmukaisesti omien vallitsevien sääntöjensä ja uskomustensa määrittelemissä rajoissa. Toisin sanoen perheterapian kehityksessä pelimetafora ja mielikuva perheiden vuorovaikutuksesta kaventuivat ja keskittyivät lähes yksinomaan käsitykseen sääntöjen määrittelemästä pelistä ja näiden pelien sääntöjen muuttamisesta. Perheterapian tavoitteeksi tuli sellaisten interventioden luominen, joilla pelin sääntöjä voidaan muuttaa tai ainakin tulkita uudelleen (Boscolo, Cecchin, Hoffman & Penn 1987). Pelaamisen kokemukselliset ja kulttuuriset ulottuvuudet eivät olleet mielenkiinnon kohteina. Tästä seurasi mielenkiintoinen kehityskulku, jossa toisaalla aikaan alettiin korostaa interventioden ainutkertaisuutta, ja toisaalla taas alettiin tavoitella vakioituja tilanteesta toiseen samoina pysyviä terapeuttisia toimenpiteitä. Äärimmillään tämä kehitys johti Selvini Palazzolin, Cirillon, Selvinin ja Sorrentinon (1989) luomaan teoriaan vakiointerventiosta, joka pysyi identtisenä tapauksesta ja perheterapiasta toiseen. Vakiointerventioon perustuvaa perheterapiaa voidaan kuitenkin tulkita toisinkin. Se voidaan ymmärtää pyrkimyksiksi luoda vakioitua kontekstia, jossa perheessä tapahtuvia *idiosynkraattisia vuorovaikutuksellisia ilmiöitä* voidaan tarkastella ja ymmärtää. Tässä mielessä vakiointerventiolla ja psykoanalyttisellä settingillä on samanlainen funktio. Käytännössä kuitenkin on usein tapahtunut sekä perheterapiassa että psykoanalyysissä niin, että hoitokontekstin hoidollisten tavoitteiden vakioiminen on johtanut myös hoitoprosessin vakioimiseen ja jäykistymiseen (Toikka 1995; Weingarten 1992). Tässä mielessä voidaan rinnastaa perhepeliteoria ja psykoanalyttinen egopsykologia toisiinsa. Kummassakin tapauksessa yritys rakentaa kunnianhimoista modernin tieteenihanteen mukaista näkemystä psykoterapiasta johti hoitoprosessien rakenteelliseen ja teoreettiseen jäykistymiseen. Syntyneet teoretisoinnit joutuivat myöhemmin postmodernin kiritiikin kohteiksi ja joutuivat väistymään erilaisen terapeuttisen eetoksen tieltä (Bergman 2000).

Gregory Bateson ja luonnontieteellisen edistysuskon eetos

Sekä pelimetaforan tuleminen osaksi perheterapiaa, milanolaisen perheterapian synty, että myös pelimetaforan vähittäinen muuntuminen ja katoaminen liittyivät Gregory Batesonin näkemysten kehittymiseen. Bateson oli sekä oman mentaliteettinsa että perhetaustansa perusteella brittiläisen luonnontieteellisen empirismin kasvatti. Hän oli alun perin koulutukseltaan antropologi, joka tutki 1930–1940-luvuilla esimerkiksi Uuden Guinean Iatmul-kulttuuria ja balilaisen kulttuurin vuorovaikutuksellisia keinoja ylläpitää vakaata valtiollista rakennetta. Bateson oli alusta pitäen vierastanut silloisen antropologian kevyttä teoreettista perustaa (Bateson 1936; 1949). Hän kirjoitti vaimolleen jo 31.8.1925 seuraavasti: On järkyttävää huomata, miten huojuvalle perustalle antropologia rakentuu. On vaikeaa ymmärtää tieteenalan tuloksia, kun ei ole teoreettista rakennetta, johon ne voisi liittää (Lipset, 1980).

Ei olekaan yllättävää, että hän etsi ja kaipasi uusia teoreettisia välineitä havaintojensa tulkitsemiseen (Heims 1977; Marcus 1985; Lipset 1980). Niinpä etenkin tutkimuksessaan balilaisesta kulttuurista Bateson pyrki soveltamaan von Neumannin teoriaa peleistä, vaikka hän samaan aikaan oli hyvin tietoinen niistä ihmisten todellisen vuorovaikutuksen puolista, jotka erottivat sen von Neumannin kuvaamista teoreettisista peleistä. Etenkin pelaajien tavoitteleman henkilökohtaisen hyödyn, utiliteetin, käsite erottaa todelliset inhimillisen elämän pelit peliteorian kuvaamista peleistä. Batesonin näkökulmasta peliteorian hypoteettiset pelaajat, jotka olivat alusta pitäen täydellisen älykkäitä ja täydellisen häikäilemättömiä oman edun tavoittelijoita, poikkesivat liian paljon siitä, millaisia toimijoita todelliset ihmiset ovat. Peliteoria ei Batesonin näkökulmasta myöskään ottanut riittävästi huomioon sitä, että ihmisillä on kyky oppia *prosessin aikana*. Hän loitontui 1950-luvun aikana peliteoriasta ja alkoi enevässä määrin hyödyntää kybernetiikkaa ihmismielen ja sosiaalisen vuorovaikutuksen tutkimukseen (Bateson 1953). Kuitenkin vielä vuonna 1956 ilmestyneessä artikkelissa *Toward a theory of schizophrenia*, jonka Bateson kirjoitti yhdessä Jay Haleyn, Donald Jacksonin ja John Weaklandin kanssa, on selvästi havaittavissa pelillinen näkökulma skitsofreniaa sairastavan potilaan ja hänen perheenjäseniensä väliseen kommunikaatioon. Se sisältää myös idullaan olevan kuvauksen sairastumisprosessista kommunikaation näkökulmasta. Juuri tässä artikkelissa on ensimmäisen kerran esitetty ajatus kaksoissidoksesta ja sen psykologisesta merkityksestä. Vaikka Bateson itse loitontuikin pelimetaforasta em. artikkelin kirjoittamisen jälkeen, siinä läsnä oleva ajatus pelistä sekä sairastumisen että parantumisen mekanismina säilyi ja kehittyi Weaklandin välittämänä vaikutusvaltaiseksi kehittyvässä kliinisen psykoterapian ja psykoterapia-tutkimuksen yksikössä Mental Research Institutessa (Weakland & Ray 1995). Tässä muokkautuneessa muodossa pelimetafora kulkeutui myös osaksi milanolaista perheterapiaa.

Vaikka peli voidaan tämän artikkelin näkökulmasta määritellä kokonaisuudeksi, jota määrittelevät pelin säännöt, pelaajien yksilölliset strategiat ja pelatuksi tulemisen kokemus, perheterapian syntyvaiheessa pelimetaforaa käytettiin ainoastaan viittaamaan vuorovaikutuksen sääntöihin. Näkökulma oli luonteva, koska samaan aikaan perheterapialiikkeen synnyn kanssa voimistui näkemys ihmisen mielestä koneen kaltaisena kyberneettisenä systeeminä. Mielikuva perheen vuorovaikutuksesta pelinä assimiloitui kyberneettiseen koneanalogiaan. Samalla pelimetafora yksinkertaistui. Ajateltiin, että peli rakentuu jäännöksittä sille määriteltyjen sääntöjen perusteella. Pelimetaforasta suodattuiivat pois sekä *yksilöllisyys* että *pelaaminen*. Pelimetafora oli rakentamassa perheterapiaa, jota eivät luonnehtineet humaanit ja inhimilliset piirteet, vaan pikemminkin mielikuvat ihmisestä ja erityisesti ihmisen mielestä ja ihmisten muodostamista yhteisöistä koneenkaltaisina kyberneettisinä systeemeinä, joita voidaan hoitaa, muuttaa ja manipuloida teknologisen mielikuvan mukaisilla keinoilla. Kuvaava esimerkki syntyneestä eetoksesta on esimerkiksi Giuliana Pratan kirjoittaman kirjan nimi: *Systemic harpoon into family-games. Preventive interventions in therapy* (Prata 1990). Vaikka kirja on ilmestynyt vasta systeemisen

perheterapian kukoistuskauden jälkeen, sen nimi ilmentää kuvaavasti tuolloin vallinnutta terapeutista eetosta ja interventioiden tietynlaista mekaanisuutta. Voidaankin esittää perustellusti kysymys, mikä oli se aatteellinen maaperä, joka ruokki tämänkaltaisia mielikuvia, joissa parantaminen alkoi enenevässä määrin muistuttaa insinööritieteitä.

Systemistä perheterapiaa voidaan pitää johdonmukaisena jatkona sille kehitykselle, joka alkoi 1950-luvun kommunikaatio- ja vuorovaikutustutkimuksista, ja joka muokkautui kyberneettisen mallin mukaisiksi tarkasteluiksi, joissa perheterapeutin rooliksi muotoutui paitsi *hän, joka tietää*, myös *hän, joka manipuloi*. Näin alkoi saada muotonsa se vastakkainasettelu, jota Harold Goolishian ja Harlene Anderson (1992) kutsuivat myöhemmin interventionismin ja noninterventionismin väliseksi ristiriidaksi.

Tapahtunutta kehitystä ei voi ymmärtää ainoastaan perheterapian omista lähtökohdista. Toisen maailmansodan jälkeistä aikaa luonnehtivat sekä tieteen, erityisesti luonnontieteen, ekspansiivinen kehitys, että rajoittamattomalta näyttänyt taloudellinen kasvu. Aikaudelle tyypillinen kehitysoptimismi ei tunnistanut kasvun rajoja ja uskoi ihmisen rajoittamattomaan kykyyn manipuloida luonnon prosesseja omien tarkoitusperiensä mukaisiksi. Toisen maailmansodan jälkeistä aikaa leimasi usko valistuksen rationaalisen projektin voittokulkuun. Näköpiirissä ei juurikaan ollut esteitä ihmiskunnan täydellistymiselle vapaana luonnon ja yliluonnollisen herruudesta. Vaikka valistuksen projektilla oli myös kriitikkonsa, yleinen eetos oli optimistinen ja luottavainen. Luonnontieteiden ja teknologian liitto oli antanut lupauksen ihmiskunnan herruudesta ja päättymättömästä kasvusta. Adornon ja Horkheimerin myrkyllinen valistuksen projektin kritiikki (Horkheimer & Adorno 1944/2008; Horkheimer 1947/2008) ei juurikaan vaikuttanut vallitsevaan optimistiseen eetokseen. Myöskään uusvasemmisto ei ollut poliittisesti kyllin voimakas voidakseen osallistua tasa-arvoisena ja ehkä myös tasapainottavana voimana poliittiseen debattiin ja kulttuurikeskusteluun.

Ne keskustelut, joita ihmisen mielen luonteesta käytiin ns. Macyn konferensseissa, olivat oireellisia aikakauden yleiselle ilmapiirille. Konferenssi kokoontui vuosina 1946–1953 ja siihen osallistui osa aikakauden merkittävimmistä tutkijoista. Perheterapian kannalta osana prosessia kokoontunut kybernetiikan ryhmä osoittautui merkittäväksi. Siihen osallistuivat esimerkiksi Gregory Bateson, Kurt Lewin, Margaret Mead, Oskar Morgenstern ja Norbert Wiener. Keskustelujen yksi tärkeimmistä teemoista oli subjektiivisuuden ja aivojen välisen suhteen määrittäminen. Tässä ei kuitenkaan päästy konsensukseen. Kuten Steve J. Heims (1991) on todennut, keskusteluja leimasi toisen maailmansodan jälkeinen kiivas luonnontieteellinen ja taloudellinen kehitys. Vallinneessa inspiroituneessa mutta reduktiivisessa ilmapiirissä oli mahdotonta tulkita asianmukaisesti ihmisen kohtalon traagisia ja eksistentiaalisia ulottuvuuksia muuten kuin kyberneettisen koneanalogian näkökulmasta. Merkittävä hetki koettiin Macyn konferensseissa vuonna 1946, jolloin hahmopsykologian luoja Wolfgang Köhler tuli keskustelussa ”epäkunnioittavasti

kohdelluksi” (Montagnini 2007). Konflikti johti siihen, että suuri osa ns. pehmeiden tieteiden edustajista jätti konferenssin, ja se profiloitui entistä enemmän Wienerin ja von Neumannin lähtökohtien mukaiseksi. Jos halutaan valita yksittäinen hetki, josta alkoi kehitys kohti korostuneen interventiivisiä psykoterapioita ja myös kohti luonnontieteellisen paradigman voittokulkua, se on juuri tuo hetki, jolloin humanistisesti suuntautuneet tutkijat katsoivat parhaaksi poistua Macyn konferenssin työskentelystä. Se oli myös hetki, jossa tulee hyvin kouriin tuntuvasti näkyviin sisällyttämisen ja pois sulkemisen dialektiikka, jossa tietyille häiritseville ja epämukaviksi koetuille äänille ei aina löydy kuulijaa eikä yhteisöä, jossa ne voisivat tulla ymmärretyiksi. Aikakauden reduktiivinen kulttuuri ja siihen liittynyt manipulatiivinen suhde ympäröivään maailmaan synnytti myös perheterapiaa, jossa korostuivat samat kontrollin, hallinnan ja interventiivisyyden vaatimukset kuin tuon ajan kulttuurissa yleensäkin. Sen sijaan perheterapian ymmärtäminen ihmisen humanien ja eksistentiaalisten kysymysten näkökulmasta tuli ohitetuksi.

Funktionalistinen välinäytös

1970-luvulle tultaessa pelimetafora ei enää ollut etenkään Yhdysvalloissa ainoa hallitseva vertauskuva, jonka varaan perheterapeuttinen ajattelu rakentui. Kuitenkin säännöt säilyttivät edelleen keskeisen asemansa, nyt hieman muuttuneessa muodossa. Peliin kuuluva sääntöjen seuraaminen muuntui vähitellen puheeksi funktioista ja rakenteista. Tuolloin rakentuneita strukturaalista ja strategista perheterapiaa luonnehti usko perheen hierarkkisiin ja myös patriarkaalisiin rakenteisiin, sääntöihin ja funktioihin (Minuchin 1974; Haley 1976). Perheessä ilmenevän ongelmallisen käyttäytymisen paraneminen nähtiin usein tuloksena sääntöjen muuttumisesta tai rakenteiden korjautumisesta palvelemaan jälleen paremmin perheen olemassaolon funktioita. Perheterapeuttinen prosessi nähtiin tästä näkökulmasta toisin kuin Bateson ajatteli. Perheterapiasta tuli interventiivistä toimintaa, joka pyrkii palauttamaan perheen terveen rakentumisen vallitsevien funktionaalisten ihanteiden mukaiseksi. Toisin sanoen perheterapiassa käytettiin valtaa vallitsevien yhteiskunnallisten ihanteiden ja käytäntöjen uusintamiseksi. Niinpä perheterapeuttinen ajattelu muistutti hämmästyttävästi samaan aikaan vaikuttaneen sosiologi Talcott Parsonsin (1971) funktionalistista käsitystä inhimillisistä yhteisöistä. Parsonsin kuuluisa A.G.I.L. -malli (Adaptation - Goal attainment - Integration -Latency) lausui, että kaikilla sosiaalisilla järjestelmillä on tietyt funktionaaliset tehtävät, joista niiden on suoriuduttava voidakseen jatkaa olemassaoloaan. Nämä ovat:

1. Mukautuminen ja resurssien hallinta
2. Päämäärien ja tavoitteiden asettaminen
3. Järjestelmän sisäinen integraatio
4. Jatkuvuus ja jännitteiden laukaiseminen

Parsonsin teoria oli toisin sanoen universaali teoria inhimillisten yhteisöjen epähistoriallisista funktioista. Se oli erityisesti 1940–1970-luvuilla erittäin vaikutusvaltainen sosiologinen teoria, jolla itsellään voidaan katsoa olleen selkeä yhteiskunnallinen funktionsa: Sen tehtävänä oli taata yhteiskunnallisen *status quon* säilyminen vallinneessa teknologistieteellisen edistysoptimismin kyllästävässä kulttuurisessa ilmastossa. Niinpä sitä on myöhemmin kritisoitu nimenomaan poliittisesta konservatismista ja epähistoriallisuudesta. Sama kritiikki voidaan samoin perustein kohdistaa myös strukturaaliseen perheterapiaan. Myös siinä on mukana implisiittinen oletus, että perheen jäsenten oireilu liittyy perheen rakenteellisiin ongelmiin. Rakenteet puolestaan nähtiin epähistoriallisina edellytyksinä perheen hyvinvoinnille. Niinpä terapeuttisen toiminnan tavoitteeksi nähtiin sekä vinoutumien tunnistaminen ja purkaminen että tervehdyttävien rakenteiden palauttaminen, jotta perhe voi suoriutua ”parsonsilaisista” perustehtävistään. Salvador Minuchin, jota voidaan pitää strukturaalisen perheterapian perustajana, määritteli perheen tehtävät selvästi parsonsilaisessa, funktionaalissa ja yhteiskunnallista status quota ylläpitävässä hengessä seuraavasti (Colapinto 2017; Minuchin 1974):

1. Perheen tehtävänä on tukea sen jäseniä saavuttamaan tavoitteitaan.
2. Perheen tulee säädellä jäsentensä käyttäytymistä
3. Perhe huolehtii resurssien hankkimisesta omaan käyttöönsä.
4. Perheen tulee huolehtia jäsentensä sosialisatiosta ympäröivän yhteiskunnan jäseniksi

Minuchinin ajattelun tulkinta on kuitenkin monimutkaista: Toisaalta Minuchin muotoili omaa ajatteluaan funktionaalisella kielellä ja osana funktionalistista paradigmaa. Samaan aikaan on kuitenkin mahdollista, että Minuchinin hoidolliset näkemykset ja hoidollinen praxis *eivät* noudattele funktionalistisia periaatteita. Funktionalismi voi joko määrittellä Minuchinin ajattelun substanssia, tai sitten se voi toimia minuchinilaisen perheterapian ideologisena ”valepukuna”. Minuchinin suhde funktionalismiin edellyttää kuitenkin lisätutkimuksia, eikä kysymys itsessään kuulu tämän artikkelin aihepiiriin. Sen sijaan tässä yhteydessä voidaan kyllä todeta, että funktionalismi määritteli strukturaalisen perheterapian *kehitystä* ja liitti sitä lujemmin sosiologian parsonsilaiseen perinteeseen.

Perheterapia oli alun perin syntynyt vallankumouksellisena ja modernina terapeuttisena käytäntönä 1950-luvulla. Sen työskentely kohdistui perheisiin ja yksilöihin, joiden parissa muiden terapeuttisten menetelmien tulokset olivat olleet vaatimattomia. Se oli kytkeytynyt amerikkalaisen interpersoonallisen psykiatrian perinteeseen ja sillä oli selkeä yhteisöllinen näkökulma inhimilliseen kärsimyksen. Kuitenkin 1970-luvulla se kadotti yhteyden omaan radikalismiinsa ja siitä muovautui osa konservatiivisen sosiaalisen uusintamisen projektiä. Esimerkiksi David Riesmanin ja Parsonsin välisessä kiistassa perheterapeuttinen käytäntö ja teoreettinen ajattelu asettuvat selvästi osaksi konservatiivista tulkintaa amerikkalaisesta mentaliteetista.

Riesman ja Parsons olivat aloittaneet 1950-luvulla keskustelun amerikkalaisuuden historiallisuudesta ja siinä mahdollisesti tapahtumassa olevasta muutoksesta. Toisin kuin Parsons Riesman oli aatteellisesti lähellä ns. uutta vasemmistoa, ja häneen olivat voimakkaasti vaikuttaneet esimerkiksi Erich Fromm (1976) ja Hannah Arendt. Riesman oli myös perehtynyt Marxin ja Freudin tuotantoon. Riesman esitti yhdessä työtovereidensa kanssa että, että amerikkalaisessa luonteessa oli tapahtumassa merkittävä laadullinen muutos. He luonnehtivat muutosta väittämällä, että amerikkalainen identiteetti on muuttumassa sisäisesti ohjautuvasta ulkoa päin ohjautuvaksi, jossa konsumerismi on tapa hallita sitä, miten yksilö tulee toisten näkemäksi. Kuluttamisen tapa on heidän mukaansa alkanut määritellä yksilön asemaa yhteisössään. (Riesman, Glazer & Denney 1950). Parsons torjui käydyssä keskustelussa Riesmanin esittämän muutoksen amerikkalaisessa mentaliteetissa. Uskollisena omille universalismin ja epähistoriallisuuden pyrkimyksilleen, hän ei voinut tulkita Riesmanin esittämiä huomioita merkeiksi merkittävästä laadullisesta yhteiskunnallisesta muutoksesta. Parsonsille oli tärkeää ylläpitää ajatusta länsimaisen sivilisaation historiallisesta koherenssista ja siihen liittyvien arvojen ja rakenteiden pysyvyydestä.

Perheterapia asemoitui selkeästi osaksi parsonsilaisen sosiologian edustamaa konservatiivista agenda. Usko yhteiskunnallisten rakenteiden ajattomuuteen on aina liittynyt luontevasti osaksi yhteiskunnallisia muutoksia ajavien liikkeiden vastustamista. Riesmanin ja Parsonsin välisessä kiistassa amerikkalaisuuden muutoksesta perheterapia asettui kenties tiedostamattaan konservatismiin ja universalismin puolelle, vaikka sen historialliset lähtökohdat huomioon ottaen olisi saattanut ollut luontevampaa nähdä perheterapia osana liberalismia, historiallista ja kulttuurista kontekstualismia ja Frankfurtin koulukunnan näkemysten jatkokehittelyä Riesmanin tapaan.

Strukturaalisen ja strategisen perheterapian rakentumista osaksi amerikkalaisen yhteiskunnan konservatiivista projektia ei voi ymmärtää eikä edes tunnistaa, jos sitä ei aseteta osaksi laajempaa intellektuaalista kontekstia, jossa se syntyi. Tästä näkökulmasta se ei näyttäydä sen enempää viattomana kuin arvoneutraalinakaan terapeutisena käytäntönä vaan osana yhteiskunnallisia intressejä ja yhteiskunnallista keskustelua. Itse asiassa perheterapian kehitys 1970-luvulle tultaessa on esimerkki niistä terapeutisiin institutionaalisiin käytäntöihin liittyvistä ongelmista, joista Theodor Adorno varoitti monissa kirjoituksissaan. *Minima moraliassa* esitetty lausuma "ei oikeaa elämää väärässä" on tarkoitettu vakavasti otettavaksi varoitukseksi ja ohjenuoraksi (Adorno 1947). Psykoterapian tulisi olla aina valmiina vastustamaan sekä sisäisiä että ulkoisia pyrkimyksiä, joissa siitä ollaan muokkaamassa yhteiskunnallisen sopeuttamisen väline. Tässä mielessä Adornon näkemys psykoanalyysista muistuttaa Jacques Lacanin omintakeista käsitystä psykoanalyysista, jossa nimenomaan korostuu psykoanalyysin luovuttamaton radikaalius, vieraus ja yhteensovittamattomuus suhteessa yhteiskunnan yksilöä sopeuttaviin pyrkimyksiin. Adorno piti psykoanalyysia esimerkillisenä yhteiskunnallisen analyysin

välineenä, mutta varoitti sen kaikenlaisista terapeuttisista sovellutuksista. Hänen näkökulmastaan psykoterapia sisältää aina poliittisesti degeneroivan ja sopeuttavan funktion. Siinä ihminen pyritään sopeuttamaan sellaiseen yhteiskunnalliseen todellisuuteen, johon ihmisen ei lähtökohtaisesti tulisi koskaan sopeutua (Adorno 1947; Kotkavirta 2015). Adornon näkökulma on ehkä totaalisuudessaan vaikeasti hyväksyttävissä. Se sisältää kuitenkin tärkeän huomautuksen ja kysymyksen siitä, mikä on kulloisenkin psykoterapeuttisen näkemyksen suhde vallitsevaan yhteiskunnalliseen todellisuuteen ja siihen sisältyviin oppressiivisiin käytäntöihin.

Salvador Minuchinin lähtökohtana oli alun perin ollut sosiaalinen tasa-arvo ja demokraattisten toimintamahdollisuuksien palauttaminen (Minuchin, Montalvo, Guerney, Rosman & Schumer 1967). Hänen näkemyksensä kehittyi osana pyrkimystä löytää auttamistapoja sosiaalisesti syrjäytyneille slummien perheille. Tässä mielessä hänen lähtökohtanaan olivat sosiaalisen tasa-arvon ja toimintamahdollisuuksien edistäminen. Meistä kuitenkin vaikuttaa siltä, että kun strukturaalisesta perheterapiasta tuli osa perheterapeuttista valtavirtaa, se myös vähitellen sulautui osaksi amerikkalaisen yhteiskunnan parsonsilaista uusintamisen projektia (Miermont 1995; Toikko 1995; Weingarten 1992). Pelimetafora kuihtui ajatukseksi sääntöjen seuraamisesta ja rakenteiden uusintamisesta. Säännöt ja rakenteet tukittiin ylihistoriallisiksi, lokaalisesti universaaleiksi ja vallitsevaan yhteiskuntamuotoon sopeuttaviksi. Perheterapiasta tuli ennen muuta korjaavaa toimintaa, joka oli menettänyt kriittisen yhteiskunnallisen äänensä. Se oli mitä ilmeisimmin kehittynyt tehokkaammaksi ja sofistikoituneemmaksi hoitomuodoksi. Mutta samalla siitä oli muuntunut ideologisesti konformistinen liike, jota voitiin luonnehtia Jürgen Habermasin jaottelua seuraten, ei emansipatorisen vaan teknisen, tiedonintressin hallitsemaksi hoidolliseksi toiminnoksi.

Tältä siis 1970-luvun perheterapia näyttää, jos se asetetaan yhteyteen aikakauden mentaliteettia hallinneen parsonsilaisen sosiologian kanssa, josta aikakauden perheterapia kiistatta ammensi lähtökohtia ja teoreettisia malleja. Todellisuudessa perheterapia on koko olemassaolonsa ajan ollut moniaineksinen kokonaisuus, joka on sisältänyt monenlaisia ja ristiriitaisiakin aineksia. Nämä perheterapian muut äänet ja painotukset tulivat näkyviin murroksessa, jossa syntyi uudenlainen sosiaalisesta konstruktionismista ammentanut kokonaisnäkemys perheterapiasta. Tässä murroksessa myös pelin ja leikin käsitteistä tuli näkyviin uusia puolia, jotka puolestaan muokkasivat syntyynyttä uudenlaista ajattelua ja praksista.

LÄHTEET

Adorno, T. W. (1947). *Minima moralia. Gesammelte Werken 4*. Frankfurt am Main.: Suhrkamp

Albee, E. (1962/2001). *Who's afraid of Virginia Woolf?* London: Vintage Books.

Arocha, J. F. (2021). Scientific realism and the issue of variability in behavior. *Theory & Psychology*, 31(3), 375–398.

Bateson, G. (1936). *Naven. A survey of the problems suggested by a composite picture of the culture of a New Guinea tribe drawn from three points of view.* Cambridge: Cambridge University Press.

Bateson, G. (1949). Bali: The value system of a steady state. *Social structure: Studies presented to A. R. Radcliffe-Brown.* Ed. Fortes, M. Oxford: Clarendon Press. Bateson, G. (1972). *Steps to an ecology of mind*, 107-127. Chicago: Chicago University Press.

Bateson, G. (1953). Metalogue: About game and being serious. *A Review of General Semantics.*

Bateson, G. (1972/2001). *Steps to an ecology of mind*, 14-20. Chicago: Chicago University Press.

Bateson, G., Jackson, D., Haley, J. & Weakland, J. H. (1956). Toward a theory of schizophrenia. *Behavioral Science*, 4. Bateson, G. (1972/2000). *Steps to an ecology of mind.* Chicago: The University of Chicago Press.

Bateson, G. (1972/2001). *Steps to an ecology of mind.* Chicago: The University of Chicago Press.

Bateson, G. (1976). A Forward. Sluzki, C. & Ramsom, D.C. (ed.). *Doublebind: The foundation of the communicational approach.* New York: Grune and Stratton.

Bergman, M.S. (2000). *The Hartmann era.* New York: The Other Press.

Boscolo, L., Cecchin, G., Hoffmann, L. & Penn, P. (1987). *Milan systemic family therapy.* New York: Basic Books, Inc., Publishers

Callois, R. (1958/1961). *Man, play and games.* trans. Meyer Barash. New York: Free Press of Glencoe. Goolishian, H. & Anderson, H. (1992). Strategy and intervention or non-intervention: A matter of theory. *Journal of Marital and Family Therapy*, 18(5), 5 -15.

Colapinto, J. (2017). Family function and dysfunction in structural family therapy. Lebow, J., Chambers, A. & Breunlin, D.C. (eds.). *Encyclopedia of couple and family therapy.*

Foerster, H. von Ed. (1974/1995). *The cybernetics of cybernetics: or, the control of control and the communication of communication.* Minneapolis, MN: Future Systems.

Fromm, E. (1976). *Pako vapaudesta / vaarallinen vapaus.* Suom. Markku Lahtela. Helsinki: Kirjayhtymä.

- Gibbons, R. (1992). *A primer in game theory*. New York: Prentice Hall.
- Goldfried, M. R. (2019). Obtaining consensus in psychotherapy: What holds us back? *American Psychologist*, 74, 484-496.
- Goolishian, H. & Anderson, H. (1992). Strategy and intervention or non- : A matter of theory. *Journal of Marital and Family Therapy*, 18(5), 5 -15.
- Goolishian, H. & Anderson, H. (1992). Strategy and intervention or non-intervention: A matter of theory. *Journal of Marital and Family Therapy*, 18, 5 -15.
- Gross, M. (1987/1995). Game theory. *A dictionary of family therapy*, 168-171. Miermont, J. (ed.). Trans. Chris Turner. English edition edited, expanded and revised by Hugh Jenkins. Oxford: Blackwell Reference.
- Haley, J. (1976/2003). *The art of strategic therapy*. Hove: Brunner Routledge.
- Heidegger, M. (1959/2005). *Silleen jättäminen*. Suom. Reijo Kupiainen. Tampere: niin & näin.
- Heims, S. J. (1977). Gregory Bateson and the mathematicians: From interdisciplinary interaction to societal functions. *Journal of History of Behavioral Sciences*, 13, 141-159.
- Heims, S. J. (1991). *The cybernetic group*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Horkheimer, M. & Adorno, T. (1944/2008). *Valistuksen dialektiikka. Filosofisia sirpaleita*. Suom. Veikko Pietilä. Tampere: Vastapaino
- Horkheimer, M. (1947/2008). *Välineellisen järjen kritiikki*. Suom. Olli-Pekka Moisio ja Veikko Pietilä. Tampere: Vastapaino.
- Huizinga, J. (1938/1984). *Leikkivä ihminen: yritys kulttuurin leikkiaineksen määrittelemiseksi*. Suom. Sirkka Salomaa.
- Josephson, A. M. (2015). From family therapy to family intervention. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 24, 457-470.
- Kant, I. (1787/2016). *Puhtaan järjen kritiikki*. Suom. Markus Nikkarla ja Kreetta Ranki. Tallinna: Gaudeamus.
- Kotkavirta, J. (2015). Adorno ja psykoanalyysi. *Tuhkaa ja timanttia*, ss. 13-29. Nordenstedt: ntamo.

- Kuhn, T. (1962/1994). *Tieteellisten vallankumousten rakenne*. Suom. Kimmo Pietiläinen. Helsinki: Art House.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980/2003). *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lakoff, G. (1996). *Moral politics: How do liberals and conservatives think?* Chicago: Chicago University Press.
- Lèvi-Strauss, C. (1962/1966). *The savage mind*. Chicago: Chicago University Press.
- Lipset, D. (1980). *Gregory Bateson: The legacy of a scientist*. Boston: Beacon Press.
- Marcus, G. E. (1985). A timely rereading of naven. Gregory Bateson as oracular essayist. *Representations*. 12, 66-82.
- Miermont, J. (1995). *The dictionary of family therapy*. Cambridge, MA.: Blackwell Publishers.
- Minuchin., Montalvo, B., Guerney, B. C., Rosman, B. L. & Schumer, F. (1967). *Families of the slums. An exploration of their structure and treatment*. New York: Basic Books.
- Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Montagnini, L. (2007). Looking for "scientific" social science. The Macy conferences on cybernetics in Bateson's itinerary. *Kybernetes*, 36, 1012-1021.
- Neumann, T.von & Morgenstern, O. (1944/1953). *Theory of games and the economic behavior*. Princeton: Princeton University Press.
- Goldfried, M. R., Pachankis, J. E., & Bell, A. C. (2005). A history of psychotherapy integration. In Norcross, J. C. & Goldfried, M. L. (ed.). *Handbook of psychotherapy integration*, Oxford: Oxford University Press.
- Parsons, T. (1971). *The system of modern societies*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Prata, G. (1990/2003). *A systemic harpoon into family games. Preventive interventions in therapy*. New York: Routledge.
- Riesman, D., Glazer, N. & Denney, R. (1950/2001). *The lonely crowd: a study of the changing American character*.
- Sampolahti, T. & Laitila, A. (2020). Psykoterapian olemuksesta - psykoterapia-ilmioistä eräiden Platonin filosofian näkemysten valossa. *Psykologia*, 54, 122-139.

Selvini Palazzoli, M., Boscolo, L., Checcin, G. & Prata, G. (1978). *Paradox and counterparadox*. New York: Jason Aronson, Inc.

Selvini Palazzoli, M., Cirillo, S., Selvini, M. & Sorrentino, A. (1989). *Family games. General models of psychotic processes in the family*. London: Karnac Books.

Toikko, T. (1995). Perheterapian strukturaalinen malli ja konstruktionismin haaste. *Alkoholipolitiikka*, 60, 22–30.

Valkonen, H. (2012). Integratiivinen psykoterapia työtteenä. Teoksessa S. Eronen ja P. Lahti-Nuutila (toim.) *Mikä psykoterapiassa auttaa? Integratiivisen lähestymistavan perusteita* (274–296). Helsinki: Edita.

Waltari, M. (1945/1978). *Sinuhe egyptiläinen*. Helsinki: WSOY.

Watzlawick, P., Beavin Bavelas, J. & Jackson, D. D. (1967). *Pragmatics of human communication. A study of interactional patterns, pathologies and paradoxes*. New York: W.W. Norton & Company, Inc.

Weakland, J. & Ray, W. (1995). *Propagations: Thirty years of influence from the Mental Research Institute*. New York: Haworth.

Weingarten, K. (1992). A consideration of intimate and non-intimate interactions in therapy. *Family Process*, 31, 45-49.

Winnicott, D. W. (1953). Transitional objects and transitional phenomena. *International Journal of Psychoanalysis*, 34, 89-97.

Winnicott, D. W. (1971). *Playing and reality*. London: Penguin Books.